

אדם אתם

ואתן צאני צאן מרעיתי אדם אתם, אני אלוקיכם נאום ד' אלוקים (יחזקאל לד, לא)

חז"ל דרשו פסוק זה ביבמות (ס: — סא.) "וכן היה רבי שמעון בן יוחאי אומר: קברי עכו"ם אינן מטמאין באוהל שנאמר ואתן צאני צאן מרעיתי אדם אתם — אתם קרויין אדם ואין העכו"ם קרויין אדם". מבאר רש"י שלגבי טומאת אוהל כתיב "אדם כי ימות באהל" (במדבר יט, יד) ולכן אין דין זה חל על קברי אומות העולם. וכן נפסק ברמב"ם (הלכות טומאת מת פרק א' הל' יג), וה"כסף משנה" שם מביא את הגמ' בב"מ (קיד:): שרבה בר אבוה פסק כרשב"י בשם אליהו הנביא.

וכן בתרגום (יחזקאל שם) "ואתון עמי עם דאתקרי שמי עליהון בית ישראל אתון"... וכן ברעיא מהימנא (זהר פנחס רלח) 'ואוקמוה רבנן דלית אדם אלא ישראל, הה"ד ואתן צאני צאן מרעיתי אדם אתם — אתם אדם ולא עכו"ם ובגין דא ישמח ישראל בעושיו".
וכן בזהר (וורא כה, ב) "זכאין אינון ישראל בהאי עלמא באלין פקודין דאורייתא דאקרון אדם דכתיב אדם אתם — אתם קרויין אדם ועכו"ם לא אקרון אדם. ובגין דישראל אקרי אדם אית לון לאשתדלא באינון פקודין דאורייתא למהוי כולא חד ברזא דאדם".
וכן שם יתרו (פו, א) "תאני רבי שמעון זכאין אינון ישראל דקב"ה קרא לון אדם דכתיב 'ואתן צאני צאן מרעיתי אדם אתם', 'אדם כי יקריב מכם'. מאי טעמא קרא לון אדם משום דכתיב 'ואתם הדבקים בד' אלקיכם' — אתם ולא שאר עמין עכו"ם. ובג"כ אדם אדם, אתם קרויים אדם ואין עכו"ם קרויין אדם".

דברי חז"ל צריכים ברור. באיזה ענין חל שם אדם על ישראל דוקא ולא על אומות העולם, ובפרט שידועים פסוקים רבים המכנים גם את האומות בשם אדם, וכפי שמאריך התוספות בכמה מקומות, עיין ביבמות סא. (ד"ה ואין), ע"ז ג. (ד"ה כהנים), נדה ע: (ד"ה ואין), וכן עיין בגמרא כריתות ו:.

ונסיף עוד מאמר מן הזהר (בראשית כ, ב) "אלין נהורין מציידין ציורא דלתתא לאתקנא ציורא דכלהו דאנון בכללא דאדם ציורא פנימאה, דכל ציורא פנימאה אקרי הכי, ומהכא כל ציורא דאתכליל באתפשטו דא אקרי אדם, הה"ד אדם אתם — אתם קרויים אדם ולא שאר עמים. וכל רוחא אקרי אדם רוחא דסטור קדישא, גופא דיליה לבושא איהו ועל דא כתיב עור ובשר תלבישני וגו', כשרא דאדם לבושא איהו. ובכל אתר כתיב בשר אדם, אדם לגו, בשר לבושא דאדם גופא דיליה. במאמר זה נוספו לנו שתי נקודות העשויות להבהיר את פשר המלה "אדם" לגבינו, הכולליות שלו ביחס ליתר הבריות. ועוד, מילה זאת מוסכת על פנימיות, דהיינו הרוח קרוי אדם ולא הגוף. עם זאת שהגוף הותאם לרוח באמנות.

א. האדם הוא כולו השתלמות ושאיפה

עלינו לחפש — אם כן — איזו היא הנקודה המאפיינת את ישראל ושבעבורה זכו במיוחד בשם אדם. לשם כך נעמוד על משמעות המלה 'אדם' בקצרה.
בתפארת ישראל למהר"ל זצ"ל (פרק ג) ישנה הגדרה ראשונית למושג אדם. "והוא מיוחד מבין כל הנמצאים — עליונים ותחתונים — שאין מעלתו האחרונה כפועל". ושמו של אדם העולה בגמטריא מ"ה מורה על שהוא כולו שאלה ושאיפה. ואדם שאינו שואל ושואף להתגלות לאין-סוף ולהרבות שלמות על שלמות הרי הוא פגום בעצם מהותו; והוא שאומר איוב (ה, ז) 'אדם לעמל יולד'. וכפרוש חז"ל בסנהדרין (צט:): 'לעמל תורה'. כי תכליתו של האדם לשאוף

להדבק לאין-סוף כ"ה ולהשתלם תמיד. ומעלתו תהיה ניכרת לא לפי הישגיו אלא לפי השתדלותו ושאיפתו להשיג. והוא מאמר חז"ל 'לפום צערא אגרא' בסוף פרק ה' דאבות (וגם שם מבאר רמב"ם על צער ומאמץ רכישת התורה. אמנם בפרק ששי דשמונה פרקים הוא מייחסו לנפש האדם בכלל הגוברת על יצרה). — זו היא מעלתו האמיתית של האדם והיא קובעת מעלתו וממנה נמשכים הישגיו כפועל יוצא.

אמנם קשה שהרי נראה לעין שאף כל הבריאה שואפת להתגלות מן הכח אל הפועל. ואף אם נתבונן באדמה — ששמה מהוה מקור לשמו של האדם (בראשית ב, ז-ג, יט) נראה שגם היא אוגרת את כוחותיה בעונת החורף ומתכסת בגלימה ירוקה בכוא האביב, אם כן גם היא מוציאה מן הכח אל הפועל.

ב. כולליות האדם מאחדת כ"ה: עולם וא"קויו

ולבהביר ענין זה מוסיף המהר"ל בדרך חיים לפרקי אבות סוף פרק א' "מפני כי ישראל הם האדם באמת (כמו שאמר אתם קרויים אדם) ולהם ניתנה התורה מן העולם העליון... עד שהם נכללים מכל שלושה עולמות כאשר ראוי לאדם... כי על ידי האדם מתקשרים כל שלושת עולמות כאשר הוא כולל שלשתם... כי העולם הוא מן ד' יתברך שהוא אחד וראוי שיהיה העולם אחד...". משמע מדבריו שיחודו של האדם להוציא לפועל את העולם העליון בעולם התחתון. כי הוא מורכב מהעולם העליון — כח חייו אשר נשמתו — ומהעולם התחתון — כשנשמתו מתגלת בגופו. וכשהאדם שואף לגלות את כוחותיו, מחזה עליון מופיע. הוא מסוגל להביא לעולם התחתון כוחות חיים שעדיין היו במציאות העליונה. לא כן האדמה החושפת את הטמון בה בלבד "ואין כל חדש תחת השמש". הדומם, הצומת, החי והמדבר, בהתגלותם אינם מוסיפים מאומה לכלל הבריאה, מלבד עצם גלויים, שלפני כן היו הדברים סמויים מן העין. מי שנושא שם אדם, עליו לגלות את כולליותו — שמים וארץ — עליו להיות צבורי בטבעו ועליו לקשור שמים וארץ. עליו להיות אלוקי ותחת ש"אין כל חדש" יאמר "החודש הזה לכם" — ר"מ אומר לי ולכם היא הגאולה כביכול אני נפדתי עמכם... (שמות רבה פר' טו, יב).

לכן, כדי להבין במה זכו ישראל בתואר אדם כפרט, עלינו להתעמק בהכנת תכונת ישראל ולכרר כיצד הם עונים להגדרה זאת.

ג. ישראל קרוי אדם בש"ה תכונתו הצבורית: הנבואה

בתור נקודת מוצא, נבחין בין תורה למדע ובין נבואה לחכמה — באופן כללי. הראשונה היא מן השמים והשניה מן הארץ. הנבואה נקלטת בכח המדמה והחכמה היא פרי של הכח ההוגה. שעה שהנביא מהוה צנור ומעבר להשראה המכוונת אליו מגורם עליון, החכם מעיין כפי עצמת שכלו ומעלה מתכונתו ושיקולו מסקנות הגיוניות. הנביא מתאחד עם המציאות מצד עצמה בלי לערב את אישיותו בהכרות הנגלות אליו, אבל החכם קובע על ידי כישוריו הפרטיים את תחום השגיו. החכם הפילוסוף קנט ביאר שהשכל הוא סובייקטיבי ואינו מגיע לדבר כשלעצמו. מדת המדע של החכם נקבעת על פי עצמו, על פי העולם התחתון בו הוא שרוי. אמנם הנביא — מעצם הגדרתו — מתעלה מעל לגבולי השכל ומוריד חדושים שטרם שזפתם עין אדם. הוא מקור בלתי אכזב לחוקר המדעי הנחפז להתבונן באוצרות "מקוריים" אלו. וכן בענינה של היהדות: אחרי נבואות התורה התחיל הפלפול השכלי שמסקנותיו נקבעו בתלמוד.

חז"ל למדונו "אם יאמר לך אדם יש חכמה בגויים תאמין, יש תורה בגויים אל תאמין" (איכה רבה ב, יז), זהו תפקידם של ישראל לתרום נביאים לעולם, ואם אינם נביאים, בני נביאים הם. וכן קבלו האומות שישראל הוא המופת שידבר אלוקים את האדם (כזורי מאמר א' סעיף י'). וכן מקובל אצל שתי הדתות המקיפות כיום המון רב.

ד. ישראל מאחדים את העולם ועולמי עולמים.

באותה דרך — שצויין לעיל בשם המהר"ל — צועד "נפש החיים" (שער א פרק ג): "כן

בדמיון זה ככיכול ברא הוא יתברך את האדם והשליטו על רבי רבוון כוחות ועולמות אין מספר, ומסרם בידו שיהא הוא המדבר והמנהיג אותם על פי כל פרטי תנועות מעשיו ודיבוריו ומחשבותיו וכל סדרי הנהגותיו — הן לטוב או להיפך ח"ו — כי במעשיו ודיבוריו ובמחשבותיו הטובים הוא מקיים ונותן כוח בכמה כוחות ועולמות עליונים הקדושים ומוסיף בהם קדושה ואור כמו שאמר ישעיהו (נ"א, טז) ואשים דברי כפיך וכו' לנטוע שמים וליסד ארץ" וכמאמרם ז"ל "אל תקרי בניך אלא בוניך". ושם (פרק י): "ורק האדם לבד הוא המעלה והמקשר ומייחד את העולמות והאורות בכח מעשיו, מחמת שהוא כלול מכולם". ועוד שם (פרק ד): "וזאת תורת האדם כל איש ישראל אל יאמר בלבו ח"ו כי מה אני ומה כוחי לפעול במעשי השפלים... גם על זאת יחרד לב האדם מעם הקודש שהוא כולל בתבניתו כל הכוחות והעולמות כולם...".

ובמס' סנהדרין (לז). "... ואין אחד מהן דומה לחברו, לפיכך כל אחד ואחד חייב לומר בשבילי נברא העולם" (זאת אומרת שאחריותו מוטלת עליו). וכן שם "לפיכך נברא אדם יחידי ללמדך שכל המאבד נפש אחת מישראל מעלה עליו הכתוב כאילו איבד עולם מלא, וכל המקיים נפש אחת מישראל מעלה עליו הכתוב כאילו קיים עולם מלא".

ה. הלאומיות הבינלאומית יש ישראל

ללא צורך באריכות דברים נוכל לציין על פי עובדות היסטוריות את התכונה המאפיינת ביותר את עם ישראל: הצבוריות. הגאון הלאומי שלו הוא להיות בין-לאומי. כל זאת כשעם ישראל יהיה שרוי על אדמתו ויחיה את מסגרותיו הלאומיות, אז יוכל לגלות את התכונה הבין-לאומית שלו. אין עוד עם שנשאר עם אחד חרף היותו מפוזר בתוך ארצות תבל ויחידיו מפורדים זה מזה. אין עוד ספר שנהפך לספר המקובל ביותר והקובע ערכים בלב האנושות כתורת ישראל. הנמצא עם הנאמן לייחודו הלאומי — והמדבר בכל השפות האנושיות הקיימות למרות שאינו מזניח את לשונו — לשון הקודש?! וכן ארצו ארץ ישראל, נקראת ארץ חמדה כי מאז ומתמיד כל הממלכות חמדוה והשתדלו לכבשה. ואף היום אנו עדים למאבק המתנהל על מעמדה של ירושלים המקודשת לכל — ובאמת כך יעדה האמתי "כי ביתי בית תפילה יקרא לכל העמים". מה שהגויים טרם השכילו להבין הוא שעיר בין-לאומית צריכה להיות מנוהלת על ידי עם בין-לאומי, כי אחרת עיר כזאת תהפך למוזיאון, כל גוי יחיה את קורותיו בארצו ועיר הקודש והמקדש תהיה מחוץ למעגלי החיים, אבל עם ישראל לא יזניח את ירושלים עד כדי לעשותה מין אולימפוס רוחני, אלא ירים על נס את נצחיותה בתור לב לבה של האנושות. על פי הדופק שלה יזרם דם חי ומרענן לכל האיברים הלאומיים, והיא תהיה למעיין החיים לעליונים ולתחתונים גם יחד, "ירושלים הבנויה כעיר שחוכרה לה יחידיו" (עיין תענית ה:): "ירושלים הרים סביב לה וד' סביב לעמור".

ו. נשמה טהורה אשר לעם ישראל — כסא ד' בעינים

כאמור, חביב האדם שנברא בצלם אלוקים, היינו שנברא עם כוחות נפש ותכונות הכוללות את כל המציאות. וכדברי רבי מאיר "אדם הראשון מכל העולם כולו הוצבר עפרו" (סנהדרין לח, א). וזהו המכוון "בצלם אלוקים ברא אותו" (ברא' א, כז), דומה הוא לאלוקים הכולל את כל כוחות הטבע.

ואכן, אין האדם יכול לחיות ללא חברה. ונקבע בו כח הדיבור המשמש בין איש לבין רעהו, וזאת משום ש"אדם הוא חיה מדינית", וטבעי הוא שיחיה עם משפחתו וקרוביו, שכנו וידידיו, כמסגרת לאומית. לכן מתואר הענין הלאומי כמעשה בריאה של הבורא — ולא רק בתור איזה איסוף מקרי של בני אדם וכדכתיב "בהנחל עליון גוים בהפרידו בני אדם, יצב גבלת עמים למספר בני ישראל" (דברים לב, ח).

פסוק זה גם בא לציין את ההבדל השורר בין ישראל לעמים. גוונים לאומיים שונים נמצאים אצל העמים על פי הבחירה שבחר בורא העולם בכל גוי — הגאון הלאומי שלו, תכונותיו

וסגולותיו, אבל סגולות אלו אינן מהוות את הקשר הבלתי אמצעי בינם ובין הבורא, אלא אותו קשר לבורא נשאר בתחום מצומצם בין כל איש ואיש לבוראו, ובעוזבו את עמו הוא איננו מנתק את עצמו מאלוקים חיים. אבל ישראל מגלה את השם בעצם תכונתו הלאומית, ויתרה מזו, עצם גאונו הלאומי איננו אלא לשם גלוי הבורא בעולם. וכמ"ש "ופן תשא עיניך השמימה וראית את השמש ואת הירח ואת הכוכבים כל צבא השמים ונדחתיו והשתחית להם ועבדתם אשר חלק ד' אלוקיך אותם לכל העמים תחת כל השמים. ואתכם לקח ד' ויוציא אתכם מכור הברזל ממצרים, להיות לו לעם נחלה כיום הזה" (דברים ד, יט – כ). וכן "כי חלק ד' עמו יעקב חבל נחלתו (שם לב, ט), "כי בחר ד' בציון אוה למושב לו (תהלים קלב, יג), "וכן "ארץ אשר ד' אלוקיך דורש אותה, תמיד עיני ד' אלוקיך בה מראשית השנה ועד אחרית שנה" (דברים יא, יב), וכן "למען הקים אותך היום לו לעם והוא יהיה לך לאלוקים... וכאשר נשבע לאבותיך..." (שם כט, יב), ונלאתי להביא את כל הפסוקים שהמשותף לכולם הוא ענינו האלוקי של עם ישראל.

ז. הלאומיות היא הטבע של כל אחד מישראל

כל יהודי מגלה את לאומיות עמו בעצם לידתו לאם יהודיה, וחוט חייו הפרטיים מתאחה באיחוד גמור עם השלשלת הלאומית חודרת הדורות. אמנם, צרפתי שיגלה לאמריקה יהפוך להיות לאמריקאי לאחר כמה דורות, ואף יהיה מוכן לערוך מלחמה נגד ארץ הצרפתים לעת הצורך. לא כן ישראל – אף על פי שגלה – ישראל הוא. וכן אומר דוד המלך "ועם נברא יהלל י-ה" (תהלים קב). לא נבראנו אישים פרטים חברתיים ואחר כך התאספנו והפכנו לעם. אלא בכריאתנו – במתן תורה שבמעמד הר סיני – נבראנו בתור עם. הלאומיות איננה פרט בחיינו אלא קו אופי עיקרי בעיצוב האישיות של כל יהודי. והיא הגורמת שהצבוריות הזאת איננה פרי של אינטרסים המשותפים למרכיבי אותה אומה העלולה להצמיח דבר שלילי – הסתגרות בפני אחרים ואף התגרות בהם, כפי שמצאנו בתנועות הלאומניות הפשיסטיות, אלא הצבוריות הטבעית יסודה בערכים כללים חובקי עולמות, ונשמתה הכוללת נוטה להיות ברכה לכל יתר העמים (עיין אורות, לדוגמא, ישראל ותחיתו י', אורות התחיה ט' י', אורות ישראל פרק ו'). וכשתופיע הלאומיות של עם ישראל בכל תקפה ובצרונה האישית – ארץ אחת, היסטוריה אחת ושפה אחת – תתגלה לעיני כל השייכות בנינו לבין כל העמים. "ונברכו כך כל משפחות האדמה ובזרעך" כפי שהתבשרו: אברהם אבינו (בראשית יב, ג) ויעקב אבינו (שם כח, יד). לאומיותם תהיה כדוגמת הלב בתוך הגוף שחיי כל האברים כלולים בו והוא כוללם, ומכוחו זה מרעיף עליהם שפע ברכה ממקור כל הברכות.

ח. המנין כצבוריות הדרושה לחלות השכינה

נשתדל לפרט את הנושא הרחב הזה על ידי כמה מימרות חז"ל ויישומם בהלכה. מתוך שהקדושה חלה בישראל על כללותם, התפילה – למרות היותה עבודה שברגשי הלב הפרטי – איננה נשמעת אלא במקום כינוס הצבור וכדאיתא בברכות (ו). "תניא אבא בנימין אומר אין תפלה של אדם נשמעת אלא בבית הכנסת..." וכל הענין שם, וכן מובא להלכה. ושמא נאמר שלא דובר על כח הציבור מצד הצבוריות, אלא משום שכל מרכיביו הם צדיקים, וקדושת הצבור באה לה באמת רק מהפרטים – לא כן הוא, שהרי הגמרא בעצמה מפריכה השקפה זו, שם (דף ח) שואלת הגמרא מהי עת הרצון המוזכרת בפסוק "ואני תפילתי לך ד' עת רצון..." ועונה "בשעה שהצבור מתפללים". ועדיין ממשיכה הגמ' לחפש מקור לדין ומביאה פסוק מאיוב (לו, ה) "הן אל כביר ולא ימאס" ומבאר הגר"א "אפילו יש בתוכם אדם רשע איננו מואס תפילתם ותפילתו", וכן מביאה הגמ' עוד פסוק מתהילים (נה, יט) "פדה בשלום נפשי מקרב לי כי ברכים היו עמדי" ורש"י מבאר – שהתפללו עמי. וממשיכה הגמרא לקבוע יסוד הצבוריות לשם הופעת הקדושה (שם) "אמר ריש לקיש כל מי שיש לו בית הכנסת בעירו ואינו נכנס שם להתפלל (אפילו אם הצבור כבר סיימו את התפילה והסתלקו להם) נקרא שכן רע... ולא עוד אלא שגורם

גלות לו ולבניו..." כי הרי הגלות מצד עצמה היא פיזור ופירוד עם ישראל ואין לך חילול ד' גדול מזה, וכדברי הנביא יחזקאל (לר, כ) "ויחללו את שם קדשי באמור להם עם ד' אלה ומארצו יצאו", כי אין השכינה מתגלה בישראל אלא בצבור.

וכפי שממשיכה הגמרא לתנות את תמיהת רבי יוחנן ופתרונו: "אמרו ליה לרבי יוחנן יש זקנים כבבל. תמה ואמר: למען ירבו ימיכם וימי בניכם על האדמה כתיב, אבל בחוץ לארץ לא! כיון דאמרי ליה משכימים ומעריבים לבית הכנסת, אמר זהו שמועיל להם וכו'".

ונסכם בלשונו הטהורה של הרמב"ם (הלכות תפלה פרק ח' הלכה א') "תפילת הצבור נשמעת תמיד, ואפילו היו בהן חוטאים אין הקב"ה מואס בתפילתן של רבים. לפיכך צריך אדם לשתף עצמו עם הצבור, ולא יתפלל ביחיד כל זמן שיכול להתפלל עם הצבור, ולעולם ישכים אדם ויעריב לבית הכנסת שאין תפילתו נשמעת בכל עת אלא בבית הכנסת. וכל מי שיש לו בית הכנסת בעירו ואינו מתפלל בו עם הצבור נקרא שכן רע". ומשמע מכל אלה שתפלת היחיד — אם הוא חוטא — ד' מואס בה. רק בכוחו של הכלל — אם הוא משתתף עמו ואוהבו — להביא תפילתו לפני ד'.

ב. פרישה מן הצבור הישראלי כנתיק מאת ד'

מקור הלכתי נוסף ישמש כראיה שהקדושה שבישראל היא ממין הצלם, דהיינו מצד כולליותם הנשמטית שבעצם יצירתם, ורק בתור שלב שני — והמשך טבעי לכוללות — תתגלה אותה הקדושה גם במעשיהם הטובים על פי כל דקדוקיהם הטהורים. בכריתות (ו:) "א"ר חנה בר ביזא א"ר שמעון חסידא כל תענית שאין בה ממושעי ישראל אינה תענית (היינו תשובתם לא מתקבלת) שהרי חלבנה ריחה רע ומנאה הכתוב עם סממני קטורת. אביי אמר מהכא 'ואגודתו על ארץ יסדה'. ורש"י מבאר 'משמע שכולן יחד אז על ארץ יסדה'. ובשו"ע בהלכות יוה"כ (או"ח סימן תרי"ט סעיף א') "ליל יוה"כ נוהגים שאומר שליח צבור בישיבה של מעלה ובישיבה של מטה על דעת המקום ועל דעת הקהל אנו מתירין להתפלל עם העבריינים".

המשנה במגילה (כד: — כה.) אף מגנה וקוראת בשם מין (אדוק לעבודה זרה, נוצרי) את מי שהוא בעל שיטה של פרישות מן הצבור: "האומר יברכוך טובים הרי זו דרך המינות", ורש"י מסביר "שאינו כולל רשעים בשבחו של מקום וחכמים למדו מחלבנה..." ושם בתוספות פירשו "שמוציא את הפושעים מן הכלל".

וכן במנחות כז. על המשנה "ארבעה מינים שבלולב מעכבים זה את זה" אומרת הגמ': "ד' מינין שבלולב שניים מהן עושין פירות (רש"י: דאתרוג ותמרים) ושניים מהם אין עושין פירות. העושים פירות יהיו זקוקין (רש"י: כלומר כולן יהו כאחד) לשאין עושין פירות ושאין עושין פירות יהיו זקוקין לעושין פירות, ואין אדם יוצא ידי חובתו בהן עד שיהו כולן באגודה אחת, וכן ישראל בהרצאה עד שיהו כולן באגודה אחת. (רש"י: כשהן מתעניין אין נענין עד שיהו כולן באגודה אחת צדיקים ורשעים דומיא דעושין ואין עושין פירות) שנאמר 'הבונה בשמים מעלותו ואגודתו על ארץ יסדה'".

יסוד זה בעם ישראל כה חמור הוא עד שאין לכהן להטמא להוריו שמתו אם פרשו מדרכי צבור (סנהדרין מז.), וכן פוסק הרמב"ם בהל' תשובה (פ"ג הלכה יא) וז"ל "הפורש מדרכי צבור אע"פ שלא עבר עבירות אלא נבדל מעדת ישראל ואינו עושה מצות בכללן ולא נכנס בצרתן ולא מתענה בתעניתן אלא הולך בדרכו כאחד מגויי הארץ וכאילו אינו מהן אין לו חלק לעולם הבא". וכן בהלכות אבל (פרק א' הלכה י') "כל הפורשין מדרכי צבור והם האנשים שפרקו עול המצוות מעל צוארן ואין נכללין בכלל ישראל בעשיית המצוות ובכבוד המועדות וישיבת בתי כנסיות ובתי מדרשות אלא הרי הן כבני חורין לעצמן כשאר האומות... כל אלו אין מתאבלין עליהן...". משמע בפירוש מלשונו שאין יציאה מן הצבור רק על ידי עברות, אלא אף מי שנבדל מעדת ישראל ועושה מצוות אבל לא בכללן, והולך בדרכו כאחד מגויי הארץ וכאילו אינו מהם אף על פי שלא עבר עבירות.

בענין יציאה מכלל ישראל על ידי עברות, נראה לומר שמדובר רק בכאלו שהם מומרים להכעיס את ד' ברצותם לצאת מרשותו, וכן המינים שהמירו דתם והתנצרו ודבקו את עצמם לאומה אחרת, אבל לא כן אחינו בני ישראל העוברים ח"ו עברות לתאבונם ולהשביע תאוותם ומשום שיצרם תקפם אבל אינם מתכוונים למרוד דוקא, וכל שכן אלו מאחינו השבויים כבורותם וחוסר דעתם ובלבול דעותיהם ושכבר הוגדרו על ידי הפוסקים כתינוקות שנשבו בין הגויים ואינם יודעים מאומה על יהדותם דהו יתיר קרובים לאונס מאשר לשוגג. ופשוט דאינם מזידיים בחללם דת קודש בכוונה כי בלבול דעתם גורם להם. וכן נמצא בשלושה פוסקים.

א. הרא"ש בשם רבו — רבי מאיר מרוטנבורג זצ"ל, מועד קטן פרק ג' סימן נ"ט: "...כתב רבינו ששמע בשם הר"ר יונה ז"ל דהני מילי (שיש לקרוע בשעת יציאת נשמה) באדם שאינו רשע אבל באדם רשע וחשוד אין אדם חייב לקרוע אלא אדרבה יש לשמוח כדכתיב באבוד רשעים רנה. וכתב דלא נהירא ליה. דאמרינן בפרק האורג (שבת קה:): רבי שמעון בן אלעזר אומר העומד על המת בשעת יציאת נשמה חייב לקרוע. הא למה זה דומה? לספר תורה שנשרפה. ופירש רש"י שם "הרואה ספר תורה שנשרף חייב לקרוע כדאמרינן במ"ק כו. במגילה ששרף יהויקים דכתיב לא פחדו ולא קרעו בגדיהם, אף נשמת ישראל הניטלה דומה לו שאין לך ריק בישראל שאין בו תורה ומצוות (וכן הביאו כסף משנה על רמב"ם הלכות אבל פרק ט' הלכה י"א כמקור לפסק הרמב"ם) אלא נראה לי שחייב לקרוע על הכל בשעת יציאת נשמה לבד ממומר לעבודה זרה שכל המודה בה ככופר בכל התורה כולה או אם עובר על אחת מכל המצוות האמורות בתורה להכעיס... ומשמע שפירשו אבותיו מדרכי צבור איירי ככהאי גוונא... ושמה תאמר מה לנו לחוב בדמו של זה הרי כבר נאמר באבוד רשעים רינה. אבל אם אדם עושה לפעמים עבירה לתיאבון או שמניח לקיים מצוה אחת בשביל הטורח על כגון זה חייב לקרוע בשעת יציאת נשמה כיון שאינו כופר ואינו עושה להכעיס דכתיב הנה המלך בוכה ומתאבל על אבשלום, אף על פי שעשה כמה עבירות ומרד באביו ובמלכות בית דוד ובה על פילגשי אביו אלא כיון שלא עשה להכעיס אלא מתאוה היה למלוך, ראוי להתאבל עליו". ב. ה"חתם סופר" בשו"ת ח"ו בליקוט נ"ט פסק: "ולא אמרו המרדכי אלא במי שהמיר ונדבק לאומה משארי האומות ויצא מכלל יהדות לגמרי, על זה אמרו שאינו בהקמת שם, ואין מקושש ואפילו אחאב בכלל זה".

ג. המשנה ברורה בהלכות עירובין או"ח סימן שפ"ה בכיבוד הלכה לסימן ג' "ישראל מומר לעבודת אלילים או לחלל שבתות בפרהסיא... הרי הוא כגוי" (לענין שיתופו בעירוב) ומבאר המשנה ברורה "היינו כשעושה זה בפריקת עול אבל אם הוא מוטעה בדבר שחשב שמותר לו לעשות כן מסתברא שאין זה בכלל מומר" (וכן מוכח מדברי התוספות דף ס"ט ד"ה הוציא בדברי ר"י שם ואפילו לדעת רש"י ג"כ נראה דמותר דאומר מותר בכלל שוגג הוא).

מכאן ברור שקדושתם של ישראל טמונה בנשמתם הכללית, באותו כח חיים המשותף לכל אשר אמו יהודיה במשך כל הדורות ושנקרא על כן ישראל. ולמרות שהדורות מתים — מצד הגוף הפרטי — עם ישראל מצד הכוח ההיסטורי המשותף שבנשמתו נשאר חי וקיים ואין טומאת מת נוגעת אליו ח"ו אלא דחוויה טומאת מת בצבור. וזהו שאמר שמואל הנביא — מיסד המלכות — "נצח ישראל לא ישקר..." (שמואל א, טו, כט). אלא שעל כל פרט להשתדל בבחירתו החפשית לגלות אותה קדושה השרויה בו מצד שייכותו לעם ישראל, ובמעשיו היוס-ימיים עליו לקדש את גופו — וזוהי מטרת המצוות.

י.אהבת ישראל ואהבת הגוי

אהבת ישראל בנויה על היחס המלא חיבה כלפי אותו כלל, לגבי אותה נשמה. ואם כי יש לפעמים לשנוא את מעשיו הפרטיים של איזה פרט בעם, לא משום כך הותר להעלים עין מטהרת הנפש הישראלית המפעמת בכל יהודי וגם בעברייך הזה (יש גדרים הלכתיים נרחבים בזה, ואין כאן מקומם).

וכך כותר המהר"ל בפירושו לפרקי אבות 'דרך חיים' בפרק ו' בענין ארבעים ושמונה המדות שהתורה נקנית בהן, מדה ל"א "אוהב את הבריות": "אבל אם אינו אוהב את הבריות הנה נבדל מן הכלל, ואיך יזכה אל התורה שהתורה היא אל הכלל, שהרי הוא יחידי בעצמו ולא ניתנה התורה אל היחידי".

ובתורה נאמר: "ולא אתכם לכדכם, אנוכי כורת את הברית הזאת ואת האלה הזאת. כי את אשר ישנו פה עמנו עומד היום לפני ד' אלקינו ואת אשר איננו פה עמנו היום" (דברים כט, יג – יד) ורש"י שם "ואף עם דורות העתידים להיות". ובגמרא שבת דף קמ"ו. מוסיפים שאף נשמות הגרים היו שם.

וכן מגדיר המהר"ל ז"ל בתפארת ישראל (פרק לז) את קדושתנו "כי קדושת ישראל במה שהם אומה קדושה, כי אין דברינו רק בקדושת ומדרגת העם במה שהם, ואין דברינו באדם פרטי".

ובהמשך דבריו בסוף פרק נ"ח בתשובה לשאלה למה לא נזכר עולם הבא בהכטחות פרשת בחקותי: "יעוד שאין להזכיר עולם הבא בתורה כלומר 'אם בחקותי תלכו יהיה לכם עוה"ב ואם לא תשמרו תהיו נאבדים מן עולם הבא', כי עולם הבא נכרא כבר בששת ימי בראשית (הערת הרב פרדס: עיין מנחות כט: ושם: שתי עולמות שברא הקב"ה אחד בה"א ואחד ביו"ד וכו') ואין עשיית המצוות והתורה סבה לעוה"ב, רק הם סבה שיהיו נאבדים מן עוה"ב שכבר נכרא אם לא ישמרו התורה... וקיי"ל קטן מאימתי בא לעוה"ב כדאייתא בפרק חלק (סנהדרין קי:)", היינו אם מת הקטן והרי אין לו שכר מצוות, אלא משום שלמרות שאין לו מצוות — זה בא לו רק משום שהוא אנוס דאינו בר-מצוה, ועבירות אין לו, וממילא הוא שייך לעוה"ב דאינו תלוי במצוות. והשייכות לעוה"ב היא באה לישראל מצד היותו ישראל, מצד עצמותו ולא מצד מעשיו, רק שהעברות יכולות במקרים מסויימים להפסיד לו את חלקו בו. וזהו דתנן "כל ישראל יש להם חלק לעולם הבא" (שם צ'), מצד 'כל', ורק היוצא מן הכלל יוצא ממצייאות קדושה זאת. "אתם קרויים אדם", הוא מצד הצבוריות שבישראל הממלאת תפקיד ה"אדם" במלוא עצמתו וקדושתו. ואין זה בא לפסול את מהות יתר האנושות שאף היא נכראת כצלם ואף עליה חלה ההלכה של "לא תלין נבלתו על העץ... כי קללת אלוקים תלוי", שיאמרו דיוקנו של מלך תלוי. אהבת הבריות שתתגלה כלפי אומות העולם היא ביחס לפרטיהן ולמעשיהן הטובים המגלים את האלוקים והן בהיותם בריות ד' אבל לא דוקא מצד לאומיותם. בשעה שבישראל היא בעיקר ביחס לציבור ולנשמתו המשותפת לדורות, השורה על כל פרט שאיננו פורש ממנה (כדברי הראשונים לעיל). מימרת חז"ל זו באה להפיץ אור על ישותם של ישראל. כל ישראלי יש לו חלק לעוה"ב מצד נשמתו ויכול לאבד חלק זה ע"י מעשיו הפרטיים. וכל אחד ואחד מן הגויים יכול אף הוא לזכות לעוה"ב, והכל תלוי במעשיו הפרטיים. הרשות נתונה לישראלי לצאת היכולת ניתנה לנכרי להכנס. שווים הם כזה בבחירתם הפרטית. השוני הוא בכלליותו הבלתי בחירית שנכפתה על ישראל כדי לאפשר את החלות האלוקית בעולם על רכבות קודש, להיות מקור ברכה לכל בריות ד' ולחבר העולמים כולם.

יא. רמ"ח המצוות הן הן רמ"ח איברי נשמת צבורנו

כאמור התורה והמצוות הן חוקי החיים שהוטבעו בעצם הווצרות העם בנשמתו הישראלית — וקיומן הוא החלת הנשמה בגוף והעלאתו. מאותו כוח חיים ועל פי אותה החוקה הטבעית הפנימית יחיו כל הדורות. הוא הדבר המשותף להם והוא ניתן להכתב (על ידו ישנה תורה שבעל זה לדעת — על ידי פיהם של הפוסקים — להורות הדרך של חלות אותו כלל בכל מצה ומצב פרטי לפי הנסיבות). ומכאן היסוד ההלכתי בשבועות (לט.) המלמד שכל ישראל ערבים זה בזה. היינו שחובת התורה לא חלה על כל יהודי ויהודי כאשר הוא פרטי אלא הוא מצווה ועומד מצד היותו בן לעם ישראל שנשבע ועומד מסיני. עם ישראל כולו — מפאת נשמתו — חייב במצוות

והן נעשות ויוצאות לפועל על ידי כל אחד ואחד שבכל הדורות. דומה הדבר לחוק המחייב אדם להתנהג באופן חברתי באשר הוא אדם, ועליו לקיים חוק של מין האדם החל בו, וכן חוק הצמחים החל על כל צמח וצמח, לא מצד פרטיותו, אלא בהיותו מגלה את הסוג הזה של החיים העובר דרכו.

וכן שנינו במסכת ראש השנה כט. "זה הכלל כל שאינו מחויב בדבר אינו מוציא את הרבים ידי חובתן", ובגמרא "תני אהבה בריה דרבי זירא, כל הברכות כולן אף על פי שיצא מוציא" ורש"י שם מפרש "שהרי כל ישראל ערבים זה בזה למצוות". וכן נפסק להלכה בשו"ע או"ח תרצ"ב. כי אפילו אם אדם כבר קידש את יום השבת על היין, הוא הוציא בזה לפועל את מצוות קידוש היום החלה על עם ישראל רק דרך פרטיותו, ואם חברו טרם קידש, עדיין רובצת החובה על עם ישראל, וממילא חל עליו חיוב זה לא פחות מאשר על חברו, ויכול אם כן לשוב ולקדש על היין ולהוציא את חברו, שהרי חיובם שווה. אבל כאשר כירך על היין להנאתו, ברכתו לא באה לו מצד החיוב המוטל על עם ישראל, אלא משום שאסור להנות מהעולם הזה בלא ברכה כי אינו מחויב לשתות יין, ועל כן בזה לא יוכל לשוב להוציא את חברו. ועיין בתוספות ברכות מח. ד"ה עד שיאכל.

ועל פי זה מובנים דברי הלל במסכת שבת (לא). שענה לגוי שרצה לקבל מושג מן התורה כשיאמר לו את עיקרה, וקבע לו "דעלך שניא לחברך לא תעביד" שהוא הביאור ההלכתי של ואהבת לרעך כמוך במובנו המעשי. והוסיף שיתר המצוות הן פירושו. והוא תמוה, איך מצות הנחת תפילין או שחיטת חולין מהוים פירוש למצוות אהבת הרע? אלא שהמצוות הן כלולות בנשמת כל יהודי והן צלמו, כמובא בסוף מסכת מכות ובמדרש שיש תרי"ג מצוות כנגד רמ"ח איברים ושם"ה גידים וזהו צלמו. יוצא שאהבת היהודי — לא רק משום שהוא בעל מדות טובות או צדיק גדול — אלא משום שהוא יהודי, זוהי אהבת הכלל שבו ושם כלולות כל המצוות, ומכאן שלימוד המצוות בפרטותיהן הוא הפירוש למצוות ואהבת לרעך כמוך 'ואידך פירושא היא, זיל גמור' (עיין נתיב "אהבת רעים" למהר"ל זצ"ל, פרק א'. ועיין רש"י שמתרץ אותה קושיא בזה שיש לאהוב את הרע והוא הקב"ה בזה שעושים את רצונו, רצון המפורש בתורה, וזיל גמור).

ככל שנצליח יותר לקבץ את עמנו מגליותיו אשר בארבע כנפות הארץ ונגלה את הצבוריות הישראלית בפועל בהיותו יושב על אדמתו בתור עם אחד, כך נוסיף גילוי שכינה בעולם, כך נרבה קידוש השם וכך יתאפשר בצורה ממשית לכל יהודי לאהוב את רעהו, דבר שנבצר מאתנו בהיותנו פזורים לכל עבר. וכדברי הירושלמי (חגיגה פ"ג ה"ו): "אמר רבי יהושע בן לוי: 'ירושלים הבנויה כעיר שחברה לה יחדיו' — עיר שהיא עושה כל ישראל לחברים. מעתה אפילו בשאר ימות השנה! אמר ר' זעירה: ובלכד בשעה 'ששם עלו שכטים [שכטי י-ה עדות לישראל להודות לשם ד']".